

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ У ШКОЛЯРІВ З
ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

Кваліфікаційна робота (проект)

На здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти
другого року навчання 11-291 М
групи

Спеціальності 016 Спеціальна
освіта

Освітньо-професійної (наукової)
програми Спеціальна освіта

Кириленко Аліна Леонідівна

Керівник: к.психол.н., доцентка

Ляшко В.В.

Рецензент: Шевцова Я.В.,

к.психол.н., вчитель-дефектолог

НВК №48

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи формування екологічних понять у школярів як основи їх екологічної культури	7
1.1. Специфіка організації екологічної освіти у сучасному освітньому просторі.....	7
1.2. Формування екологічних понять як педагогічна проблема.....	10
1.3. Формування екологічних понять як засіб підвищення екологічної культури учнів з порушеннями інтелекту.....	16
РОЗДІЛ 2. Дослідження рівня екологічних понять як основи екологічної культури школярів спеціальної школи	21
2.1. Обґрунтування методики дослідження, Методика дослідження.	
2.2. Результати дослідження та їх аналіз.....	22
РОЗДІЛ 3. Методичні засади організації процесу ефективного формування екологічної культури школярів з порушеннями інтелекту	34
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТКИ	54
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності.....	54
Додаток Б. Заняття з формування екологічних понять у молодших школярів з порушеннями інтелекту.....	55

ВСТУП

Актуальність дослідження. В даний час в Україні вживаються заходи щодо підвищення ефективності навчально-виховної діяльності пов'язаної з формуванням екологічної культури підростаючого покоління, в тому числі по включенню екології в число обов'язкових навчальних предметів освітніх установ системи загальної та професійної освіти, що передбачає розробку відповідних державних освітніх стандартів і навчально -методичних посібників [27].

Отже, система екологічної освіти і виховання займає все більш пріоритетне місце в діяльності всіх освітніх установ, в тому числі і спеціальних закладів, завданнями яких є навчання і виховання школярів з інтелектуальними порушеннями, розвиток їх пізнавальної діяльності та особистості в цілому, підготовка до самостійного життя в якості повноцінних членів суспільства [47].

Проблема екологічної освіти і виховання дітей з особливими освітніми проблемами розглядалася багатьма вітчизняними дефектологами (Воронкова В.В., Головіна Т.Н., Екжанова Е.А., Зубарєв В.Г., Ковальова Е.А., Калініна Е.М., Каняєва Н.П., Пороцка Т.І., Сивоглазов В.І., Стребелева Е. А., Шевирьова Т.В. і ін.), в дослідженнях яких відбивається інтерес до даної теми і вказівки на її актуальність, але лише в контексті інших проблем виховання дітей з порушеннями розвитку. При цьому наголошується нерозробленість теоретико-методологічних аспектів формування екологічної культури учнів з порушеннями інтелекту, спеціальні дослідження в цьому напрямку майже відсутні.

У зв'язку з цим актуальною стає необхідність забезпечення школярів базовими екологічними термінами, поняттями, знаннями необхідними для забезпечення відповідної поведінки у оточуючому середовищі дітей з інтелектуальними порушеннями, однак теоретичні та

прикладні аспекти даної проблеми в спеціальній педагогіці розроблені недостатньо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами : дослідження кваліфікаційної роботи виконані відповідно до напряму науково-дослідної роботи кафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету «Зміст і технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі» № 0119U101727 від 22.11.2019 р.

Мета дослідження - проаналізувати науково-теоретичні та педагогічні умови процесу засвоєння екологічних понять учнями з інтелектуальними порушеннями як основи формування їх екологічної культури; визначити методичні заходи спрямовані на підвищення ефективності даного процесу.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати стан розробленості проблеми формування екологічних понять, знань, екологічної грамотності у школярів з порушеннями інтелекту у спеціальній психолого-педагогічній літературі;

2. Розкрити структуру та зміст поняття «екологічна культура» стосовно до учнів з порушеннями інтелекту, визначити його основні структурні компоненти та критерії їх якісного аналізу.

3. Вивчити рівень та особливості засвоєння учнями екологічних понять, уявлень і ставлення до природи за допомогою набору діагностичних методик;

4. Визначити методичні заходи, що сприяють оптимізації процесу формування екологічних понять, а відповідно і культури в навчально-виховному процесі освітніх закладів.

Об'єкт дослідження - процес формування основ екологічної культури в учнів з порушеннями інтелекту.

Предмет дослідження - формування екологічних понять школярів з порушеннями інтелекту як основи їх екологічної культури.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми дослідження, анкетування за методикою Моїсеєвої Л.В., бесіда, педагогічне спостереження, констатуючий експерименти, вивчення досвіду роботи школи, інтерпретаційний метод аналізу результатів дослідження, методи математичної обробки даних.

Наукова новизна одержаних результатів: охарактеризовано особливості засвоєння екологічних понять і ставлення до природи школярів з порушеннями інтелекту, визначені особливості їх формування в учнів молодших класів; виявлено складові компоненти екологічної культури учнів спеціальних освітніх установ; обґрунтована можливість реалізації процесу формування екологічної культури в спеціальних школах шляхом насичення екологічним змістом всіх видів діяльності учнів.

Практичне значення одержаних результатів. Визначено основні напрямки, тематика занять, форми і методи організації навчальної природоохоронної діяльності школярів з порушеннями інтелекту. Результати, отримані в ході дослідження, можуть бути включені в зміст дисциплін «Методика викладання географії», «Методика викладання природознавства» і «Олігофренопедагогіка»; використовуватися в підготовці педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації педагогів системи спеціальної освіти, як теоретико-методичної основи для проведення батьківських лекторію.

Апробація результатів дослідження відбувалася на засіданні педагогічної ради Херсонської загальноосвітньої школи II-III ступенів №34 Херсонської міської ради у 2021р.

Публікації: результати дослідження кваліфікаційного проекту висвітлено у статті «Формування екологічних понять у школярів з інтелектуальними порушеннями як основи їх екологічної культури» що

відправлена до друку у збірник наукових праць Херсонського державного університету «Магістерські студії» 2021 р.

Структура роботи: кваліфікаційна робота викладена на 57 сторінках друкованого тексту, з них 45 – основного. Складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (63 назви).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ У ШКОЛЯРІВ ЯК ОСНОВИ ЇХ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Специфіка організації екологічної освіти у сучасному освітньому просторі

Екологічна освіта має супроводжувати людину протягом усього життя: в ранньому дитинстві - формувати почуття емоційної близькості зі світом живої природи; в шкільні роки - сприяти розумінню цілісної картини світу; в періоди дорослішання і зрілості - розвивати екологічний світогляд, виховувати почуття відповідальності за стан природи, допомагати усвідомленню необхідності особистої участі в екологічній діяльності.

Першою ланкою в системі екологічного виховання школяра є молодший шкільний вік. Його емоційність, особлива сприйнятливість і величезний інтерес до світу природи є основними факторами для успішного екологічного виховання [1, 26].

Друга сторона проблеми це підвищення рівня екологічних знань і культури дорослих, які виховують дітей.

З одного боку, школярі з великим інтересом ставляться до рослин, тварин, люблять їх, але з іншого - виявляють жорстокість, байдужість. А зараз, коли батьки в силу своєї «вічної» зайнятості, приділяють спілкуванню з дітьми мало часу ця байдужість проявляється особливо гостро. Адже часто батьки самі показують дитині своє, не завжди правильне, ставлення до оточуючих людей, навколишньої природи. Це призводить до того, що діти завдають шкоди природі і ніякі пояснення дорослих не допомагають.

Пов'язано це також з незнанням школярами правил взаємодії з об'єктами природи. В дошкільному віці у дітей не сформовані елементарні екологічні знання. І тому, виходячи з цих протиріч, з'явилася необхідність ввести елементарні екологічні поняття в шкільному дитинстві. І паралельно необхідно вирішувати завдання підвищення екологічної грамотності батьків [39, 55].

Проблемі екологічної освіти, особливостям засвоєння школярами з інтелектуальними порушеннями природоохоронних знань та екологічного виховання присвячені роботи Бгажнокової І.І., Воронкової В.В., Глазачєва С.Н., Дерябо В.Д., Захлебного А.Н., Зверєва І.Д., Ліфанової Т.М., Левіна В.Я. Мамедова Н.М., Моїсеєвої Л.В., Оразбаєва Ж.Е., Рижової Н.А., Суравегіної І.Т., Тупоногова Б.К., Шаповалова О.Є. та ін.; проблема пізнавальної діяльності дітей з порушеннями інтелекта висвітлена у роботах Воронкової В.В., Виготського Л.С., Граборова А.Н., Євтушенка І.В., Єременка І.Г., Забрамної С.Д., Левченка І.Ю., Лубовського В.І., Матасова Ю.Т., Петрової В.Г., Печерського В.Г. і ін.

Під *екологічною освітою* дітей шкільного віку розуміється безперервний процес навчання, виховання і розвитку дитини, спрямований на формування її екологічної культури, яка проявляється в емоційно-позитивному ставленні до природи, навколишнього світу, у відповідальному ставленні до свого здоров'я і стану навколишнього середовища, в дотриманні моральних норм, в системі ціннісних орієнтацій [6, 19]. Комплекс взаємопов'язаних завдань в області екологічного навчання, виховання і розвитку дитини включає в себе [16]:

- формування системи елементарних наукових екологічних знань, доступних розумінню дитини (перш за все, як засобу становлення усвідомлено-правильного ставлення до природи);

- розвиток пізнавального інтересу до світу природи;

- формування первинних умінь і навичок екологічно грамотного і безпечного для природи і для самої дитини поведінки;
- виховання гуманного, емоційно-позитивного, дбайливого ставлення до світу природи і навколишнього світу в цілому;
- розвиток почуття емпатії до об'єктів природи;
- формування умінь і навичок спостереження за природними об'єктами і явищами;
- формування первісної системи ціннісних орієнтацій (сприйняття себе як частини природи, взаємозв'язку людини і природи, самоцінність і різноманіття значень природи, цінність спілкування з природою);
- освоєння елементарних норм поведінки по відношенню до природі, формування навичок раціонального природокористування в повсякденному житті;
- формування вміння і бажання зберігати природу і при необхідності надавати їй допомогу (догляд за живими об'єктами), а також навичок елементарної природоохоронної діяльності в найближчому оточенні;
- формування елементарних умінь передбачати наслідки деяких своїх дій по відношенню до навколишнього середовища.

Сучасні дослідження, спрямовані на оптимізацію екологічної освіти, пошук ефективних шляхів формування екологічної культури у дітей, відзначають як досягнення в цій галузі, так і причини, що стримують її розвиток, звертають увагу на її невідповідність вимогам сучасного суспільства.

Зверев І.Д. вказує на ряд обставин, які стримують екологічну освіту школярів, а саме [19]:

- 1) вкорінені тенденції споживацького ставлення до природи у свідомості значної маси різних верств населення;

- 2) руйнування позитивних народних традицій раціонального природокористування;
- 3) тяжкий і кризовий стан економіки і соціоприродного середовища;
- 4) низька екологічна грамотність педагогічних кадрів;
- 5) вузькість екологічної проблематики в змісті освіти;
- 6) недостатнє матеріально-технічне і навчально-методичне забезпечення навчальних закладів;
- 7) недосконалість механізмів впровадження науково-педагогічних розробок в практику [19].

1.2. Формування екологічних понять як педагогічна проблема

Перехід на новий стандарт освіти відкриває можливість для вчителя систематично і безперервно формувати у школярів екологічні поняття про закономірності, взаємини природи і суспільства, природи і людини.

Процес формування і розвитку понять, як в теорії методики, так і в практиці навчання називається фахівцями одним з найбільш складних. Поняття - це категорія, яка розглядається філософією, логікою, психологією, педагогікою [24].

Дерябо С.Д., Ясвин В.А. виходять у своїх дослідженнях від визначення поняття, як форми узагальненого знання, що відбиває суттєве в предметах і явищах і закріплюється спеціальними термінами [9]. Поняття має зовнішнє вираження, інакше воно не буде доведено до інших. Визнанням поняття є термін [58].

Григорьева Е.А., Григор'єв А.І. трактують термін «поняття» як «форма мислення, яка відображає істотні властивості, зв'язки і відносини предметів і явищ в їх протиріччі і розвитку; думку або

систему думок, узагальнення, що виділяє предмети деякого класу за певними загальними і в сукупності специфічним для них ознаками» [30].

У сучасній педагогіці визначення «поняття» дається як «сукупність істотних ознак визначення предмета або явища, виражена різними способами (вербальними, графічними, символічними)» [33].

Поняття має такі характеристики, як зміст, обсяг і динамічність. Зміст поняття - сукупність істотних ознак, що визначають предмет або явище. Всі поняття розглядаються в єдиній системі, що обумовлено спрямованістю курсу на формування у дитини цілісної картини світу.

Зміст предметів «Інтегрований курс «Пізнаємо природу»/ Інтегрований курс «Довкілля» для 5-6 класів (Наказ Міністерства освіти і науки України 19.02. 2021 р. № 235) базується на основі багатьох наук, що зумовило запозичення термінів і їх відповідну класифікацію.

Поняття розділяються на [3, 29]:

- геологічні: гірські породи, корисні копалини, видобуток корисних копалин та ін.;
- фізичні: тіло, речовина, явище, властивість води, кругообіг води в природі та ін.;
- біологічні: рослина, корінь, стебло, лист, харчування, дихання і розмноження рослин; бактерії і гриби; тварина, способи харчування та ін.;
- сільськогосподарські: овочі, фрукти, ґрунт, мінеральні речовини, надходження поживних речовин із ґрунту в рослину і ін.;
- фенологічні: погода, клімат, хмарність та ін.;
- антропологічні: людина, системи людських органів, хвороби, гігієна і ін.;
- соціальні: країна, місто, національність, держава, раса; права, обов'язки, закон і ін.;

- екологічні: природне співтовариство, взаємозв'язки живих організмів в природі, охорона природи, умови життя і особливості живих організмів у зв'язку з умовами життя та ін.

Обсяг поняття характеризується кількістю включених елементів знань. За обсягом поняття поділяються на прості (одиничні), збірні і складні (загальні). Наприклад: поняття «лист берези» - одиничне, «листя листяних рослин» - збірне, а «листя рослин» - спільне [5].

Виділяють п'ять форм (способів) вираження понять [2]:

- вербальну (словесну);
- символічну;
- схематичну;
- графічну;
- у вигляді формул.

У цю систему екологічних понять відповідно до класифікації Макаренка Є.Н. [12] увійшли два блоки, що представлено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Система опорних екологічних понять за Макаренком Є.Н.

Назва блоку	Поняття блоку	Зміст блоку
1 блок опорних екологічних понять	поняття про предмети і явища природи	властивості та різноманіття, про зв'язки між ними, весь комплекс понять про навколишнє середовище, про все, що оточує людину, що становить поняття «природа»
	екологічні поняття про біологічні системах	(ліс, луки, водойми), про взаємини організмів з середовищем їхнє життя, про пристосування і взаємини організмів один з одним і людиною
	поняття про цінності	поняття про цінності значущості досліджуваних об'єктів у житті природи і людини
	поняття про працю людей	про використання природних багатств
2 блок власне	поняття про	поняття про широко поширені

природоохоронних понять	об'єкти охорони.	рослини і тварини рідного краю, при вивченні яких молодші школярі повинні прийти до висновку, що будь-який живий організм потребує захисту; види рослин і тварин рідного краю, які стають рідкісними; зникаючими, що знаходяться під загрозою зникнення види рослин і тварин
		економічні мотиви («мотиви користі»), естетичні мотиви («мотиви краси»),

Продовження таблиці 1.1

	поняття про мотиви охорони рослин і тварин.	гуманістичні мотиви («мотиви доброти»), мотиви охорони природи, санітарно-гігієнічні мотиви («мотиви здоров'я»)
	поняття про заходи охорони	поняття про закони і постанови в галузі охорони природи, поняття про раціональне використання природних
	навколишнього середовища	багатств у трудовій діяльності людини, поняття про норми і правила поведінки людей в природі, про охорону рідкісних рослин і тварин, середовища їх проживання, про форми охорони навколишнього середовища, в яких беруть участь школярі, про зміст природоохоронних робіт учнів, способи виконання

Блок опорних екологічних понять вивчається молодшими школярами в курсі навколишнього світу, що створює необхідні умови для вивчення іншого блоку понять, власне природоохоронних, не тільки в курсі природознавства, а й при вивченні інших предметів.

Формування екологічних понять у школярів з порушеннями інтелекту на уроках предмету «Пізнаємо природу» відбувається на основі розширення екологічних уявлень, їх конкретизації, ілюстрування

значним числом яскравих, доступних прикладів [7]. Автор рекомендує формувати спільні екологічні поняття в єдності з приватними.

Розглянемо процес формування екологічних понять на уроках «Пізнаємо природу». З найперших уроків курсу людина, природа і суспільство розглядаються в їх нерозривній, органічній єдності. Це дозволяє на ранньому етапі навчання почати формувати у дітей цілісного уявлення про навколишній світ, про місце в ньому людини.

Аналіз уроків у 3-4 класах показує, що на них даються знання про зміни в природі, що відбуваються під впливом людини, учні підводяться до необхідності бережливого ставлення навколишнього середовища, залучаються у природоохоронну діяльність. У 5-6 класах триває формування знання про предмети і явища природи [36].

Таким чином, при вивченні курсу у школярів формуються такі поняття, як: екологічні проблеми, екологія, екологічний ланцюг, екологічна катастрофа.

У курсі «Пізнаємо природу» вивчається тема «Природа і ми», яка дає можливість узагальнити, систематизувати і розширити вже наявні у дітей уявлення про різноманітність природи, взаємодії природи і людини і служить введенням в курс.

До таких проблем відносяться [54]:

- захист неживої природи і ґрунтів від забруднення, руйнування та виснаження;
- охорона природи як необхідна умова збереження здоров'я людей.
- збереження різноманіття видів організмів і цілісності співтовариств;

Що стосується кожного екологічного компонента, то розглядаються його особливості, значення в природі і житті людини, охорона даного природного компонента.

Особлива увага звертається на розкриття різноманітних взаємозв'язків в природі: всередині живої природи (між рослинами і тваринами, між різними тваринами та інші), а також між природою і людиною.

Таким чином, очевидно, що отримані в процесі вивчень курсу «Пізнаємо природу» знання створюють умови для успішного формування провідних екологічних понять «природне співтовариство», «середовище проживання», «зв'язок рослин і тварин з навколишнім середовищем», «природну рівновагу» і т.ін.

Екологічні поняття у школярів формуються з опорою на їх емоційну чуйність, допитливість і, разом з тим, здатність опановувати певними теоретичними знаннями, за допомогою завдань, яким доцільно надавати екологічну спрямованість.

Завдання, які використовуються на уроках, повинні розкривати не тільки зв'язки організмів із середовищем проживання, а й ціннісні нормативні і діяльні аспекти ставлення людини до рідного та соціального природного середовища [63].

Поняття характеризуються змістом, обсягом і динамічністю.

В опорні екологічні поняття входять: поняття про предмети і явища природи, про біологічні системи, про цінності, значущості досліджуваних об'єктів у житті природи і людини і поняття про працю людей по використанню природних багатств. Опорні екологічні поняття вивчаються молодшими школярами в курсі навколишнього світу.

У своєму розвитку поняття проходить три ступені [63]:

1. Елементарний: істотні ознаки поняття ще спираються на чуттєвий досвід і доступні живому спогляданню. Вони абстрагуються на основі безпосереднього сприйняття предметів, явищ або їх зображень і містять досить невелике число елементів знання, невисокий ступінь узагальнення. Найчастіше такі поняття вводяться вперше і називаються початковими;

2. Поняття характеризуються більш високим ступенем абстрагування: істотні ознаки приховані від живого споглядання і є узагальненням характеристик елементарних понять; конкретизувати останні можна через ряд простих понять;

3. Найвища ступінь узагальненості, коли поняття набуває статусу закону або теорії.

Психолого-педагогічна характеристика школяра середньої школи дозволяє стверджувати, цей вік є найбільш сприятливим для формування і розвитку екологічних понять.

1.3. Формування екологічних понять як засіб підвищення екологічної культури учнів з порушеннями інтелекту

Розвиток екологічної культури особистості - нова функція освіти. Вона надає освіті екологічний характер. Невипадково даній проблемі, в останні десятиліття, приділяється особлива увага з боку вчених і педагогів-практиків.

Питанням екологічної освіти присвячені роботи Урсула А.Д., Гірусова Е.В., Мамедова Н.М.. Завдання, принципи та зміст екологічної освіти розробляються педагогами-теоретиками (Зверевим І.Д., Захлебний А.Н., Суравегиной І.Т. і ін.). Активно формуються наукові школи, створюються дослідні програми і проекти по проблемі екологічної освіти

Аналіз наукової літератури показує, що найбільшого поширення терміни «природоохоронна просвіта» і «природоохоронна освіта» отримали у 70-і роки ХХ ст. Вони передбачали лише озброєння учнів знаннями, вміннями, навичками, які потрібні людині в роботі щодо захисту природного середовища, а також в різних видах раціонального природокористування.

У суспільній свідомості поняття «охорона природи» найчастіше девальвується і сприймається як щось необов'язкове і другорядне. У зв'язку з цим замість «природоохоронної освіти» стали використовувати термін «екологічна освіта».

«Екологічна культура - це один з нових напрямків шкільної педагогіки, яке відрізняється від традиційного ознайомлення дітей з природою [4, 27]. Однією з основних цілей екологічного виховання є формування екологічної культури, під якою розуміють сукупність екологічно розвиненої свідомості, емоційно-чуттєвої, діяльнісної сфер особистості.»

«Екологічна культура - це невід'ємна частина загальної культури людини що включає різні види діяльності, а також результати цієї діяльності що складаються в екологічну свідомість людини (інтереси, потреби, установки, емоції, переживання, почуття, естетичні оцінки, смаки і т.д.)» [38, 56].

Юний вік найбільш сприятливий для розвитку основ екологічної культури, становлення екологічного світогляду і свідомості, морально-етичних норм поведінки. У цьому віці дитина найбільш сприйнятлива до ідеалів краси, гармонії емоційної єдності з живою і неживою природою, почуття товариства і колективізму, духовного розвитку і самопізнання, неформального сприйняття світу, високих моральних ідеалів.

Дитина відчуває чужий біль, гостро сприймає несправедливість своїх і чужих вчинків, прагне до наслідування, справедливим справах і вчинкам. Тонко відчуває і легко сприйнятлива психологія молодшої людини з'єднує воедино матеріальний і духовний світ. Без подібного воз'єднання неможливе виховання і розвиток екологічного світогляду та свідомості.

Шкільний вік - цінний етап у процесі розвитку основ екологічної культури. У цей період відбувається якісний стрибок [14].

Ґрунтуючись на діяльнісному підході в структурі розвитку основ екологічної культури дітей шкільного віку з порушеннями інтелекту, можна виділити наступні компоненти [2]:

Діяльність в природі: сприйняття природи; оволодіння знаннями, вміннями, навичками; природоохоронна діяльність.

Екологізація свідомості: «потреби, установки, інтереси, емоції, переживання, почуття; естетична і етична оцінки» [50].

У шкільному віці більш виразно проявляються елементи основ екологічної культури дитини: інтерес до природи, до певних видів діяльності, емоційні реакції, більш свідомі оцінки поведінки людей в природі, формується здатність до мотиваційної оцінки поведінки в природі.

Для дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями найбільш характерні наступні елементи екологічної свідомості [60]:

- потреба в спілкуванні з природою. Це відправна точка розвитку основ екологічної культури дитини (ще не відокремлює себе від природи);
- естетичні та етичні почуття, які викликають спілкування з природою (різні емоційні відтінки, позитивні або негативні).

Зазначено, що «...ще одна умова розвитку основ екологічної культури дітей з інтелектуальними порушеннями - необхідність ставити їх в пошукові ситуації, щоб вони самостійно, творчо, набували досвіду і освоювали навколишній світ» [41].

«Основи екологічної культури можуть бути закладені лише в процесі спілкування з природою і з педагогічно грамотною організованою діяльністю. Важливо, щоб набуття дитиною з порушеннями інтелекту знань, умінь і навичок сприяло розвитку основ екологічної культури, а не було самоціллю» [41].

Педагогічно доцільною моделлю розвитку основ екологічної культури школярів з порушеннями інтелекту виступає інтеграційна

діяльність, в якій з необхідною повнотою реалізуються якості особистості дитини.

Процесі розвитку основ екологічної культури у школярів з порушеннями інтелекту можна умовно виділити три етапи, спираючись на персоніфіковане ставлення до усвідомлення природи як самостійної цінності [8, 21]:

- до себе;
- до іншого;
- до природи.

В якості основних критеріїв зростання слід назвати набутий дитиною досвід взаємодії з навколишнім світом і наступні прояви морально-екологічної позиції особистості (показники екологічної вихованості) [29]:

- засвоєння норм і правил екологічно обґрунтованої взаємодії школяра з навколишнім світом, трансформація значної їх частини в звички дитини;
- формування потреби у надбанні школярем екологічних знань, орієнтація на практичне їх застосування;
- потреба в спілкуванні з представниками тваринного і рослинного світу, співпереживання їм, прояв доброти, чуйності, милосердя до людей, природи, дбайливе ставлення до всього навколишнього;
- прояв ініціативи у вирішенні екологічних проблем найближчого оточення.

Названі показники сформованості екологічної позиції школяра з інтелектуальними порушеннями характерні для будь-якого віку, але на кожному віковому етапі рівень їх сформованості різний, різні і зміст кожного з показників, форми їх прояву.

Для учня з інтелектуальними порушеннями характерні наступні показники сформованості основ екологічної культури [29, 32]:

- проявляє інтерес до об'єктів навколишнього світу, умов життя людей, рослин, тварин, намагається оцінювати їх стан з позиції «добре - погано»;
- з бажанням бере участь в екологічно орієнтованій діяльності;
- емоційно реагує при зустрічі з прекрасним і намагається передати свої почуття в доступних видах творчості (розповідь, малюнок і т.п.);
- намагається виконати правила поведінки на вулиці, в транспорті, під час прогулянок і ін.;
- виявляє готовність надати допомогу тим, хто її потребує рослинам, людям, тваринам;
- намагається контролювати свою поведінку, вчинки, щоб не заподіяти шкоди навколишньому середовищу.

Саме у шкільному віці встановлюється зв'язок дитини з порушеннями інтелекту з провідними сферами буття: світом людей, природи, предметним світом. Відбувається залучення до культури, до загальнолюдських цінностей. Закладається фундамент здоров'я.

Шкільне дитинство - час початкового становлення особистості, формування основ самосвідомості та індивідуальності дитини з інтелектуальними порушеннями [35].

Розвиток основ екологічної культури є результатом виховання, який виражається в умінні індивіда досягати гармонійних відносин з навколишнім світом і самим собою.

«У дітей шкільного віку з порушеннями інтелекту взаємодії і відносини з природним і соціальним середовищем відбуваються на несвідомій основі. Діти не виділяють себе з об'єктів і суб'єктів навколишнього світу, вони відчують себе природною частиною природи, органічна єдність з нею. Між дитиною і суб'єктом середовища утворюються безпосередні об'єкт-об'єктні, межоб'єктні відносини» [15].

«Дитина шкільного віку відкрита для того, щоб сприймати і присвоювати екологічні правила цих відносин, перетворювати їх в свої звички, в частину своєї натури. Цей вік найбільш сприятливий для екологічного впливу» [15].

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ ЯК ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Сучасна екологічна ситуація поставила суспільство перед парадоксальним фактом: з'ясувалося, що науково обґрунтоване управління природними системами, екологічно грамотне природокористування вимагає більш високого рівня екологічних знань, ніж для вирішення традиційного завдання використання сил і компонентів природи в виробничих цілях.

Завдання освіти полягає в забезпеченні цілісності людського існування з опорою на високий рівень культури, філософське і рефлексивне осмислення.

Важливі завдання щодо вирішення даної проблеми суспільство ставить перед загальноосвітньою школою. Постанова Міністерства охорони природи і Міністерства освіти України визначає пріоритети у формуванні екологічної культури населення в такий спосіб [11]:

- створення інфраструктури для забезпечення системи безперервної екологічної освіти;
- перегляд всіх шкільних курсів з точки зору екологічно безпечного сталого розвитку;
- наповнення реальним прикладним змістом поняття "громадянин планети", звернення до глобальних екологічно значущих проблем;
- створення системи практичної діяльності учнів щодо поліпшення навколишнього середовища.

2.1. Обґрунтування методики дослідження. Методика дослідження

Аналіз спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури визначив необхідність дослідження рівня сформованості в учнів з порушеннями інтелекту екологічних понять, як основи їхньої екологічної культури.

Формування екологічних понять, а відповідно і екологічної культури школярів з інтелектуальними порушеннями здійснюється як в навчальному процесі, так і в позаурочній діяльності учнів. Екологічна свідомість школярів з порушеннями інтелекту формується на уроках інтегрованих курсів «Пізнаємо природу», «Довкілля», природознавства, біології, фізики, географії, історії, трудового навчання, читання та ін.

У роботах різних науковців середній шкільний вік характеризується як найбільш сенситивний для формування основ екологічної культури і взаємодії з природними об'єктами, з огляду на наступні показники [13]:

- переважання пасивно-співчутливої позиції по відношенню до природи;
- більш емоційне, в порівнянні з учнями старших класів, ставлення до своїх вчинків, як негативних, так і позитивних;
- більш виражений, ніж у молодшій школі, інтерес до пізнання природи;
- бажання доглядати за рослинами і тваринами, потреба в сюжетно-рольових, рухливих іграх та ін [13].

Екологічне поняття для учня з інтелектуальними порушеннями представляє собою складне, інтегроване утворення, що реалізуються в процесі екологічного навчання і виховання. Воно включає формування системи елементарних екологічних уявлень, еколого-усвідомленого ставлення до об'єктів навколишнього світу і навичок природоохоронної

поведінки. Його складають чотири основні компоненти: когнітивний, емоційний, особистісний і емоційний.

Критеріями якісного аналізу компонентів є [18]:

- повнота, системність, усвідомленість екологічних уявлень; наявність і стійкість інтересу до об'єктів навколишнього світу;
- прояв відповідальності, емоційності і чуйності по відношенню до природи;
- здатність оцінювати скоєні вчинки;
- активність, самостійність і ініціативність в природоохоронній діяльності;
- дотримання правил поведінки в природі.

Разом з тим виховання екологічної культури учнів неможливо без їх участі в суспільно корисній діяльності з вивчення охорони природи. Ця діяльність організовується в різних формах.

Виховання екологічної культури у школярів з порушеннями інтелекту середньої ланки спирається на засвоєння учнями простих морально-екологічних норм і правил.

В ході занять вводяться прості екологічні поняття про природні взаємозв'язки, взаємозалежності природи і життя людей, про рівноцінність усіх елементів природних систем, про соціальні мотиви ставлення людини до природи. Школярі оволодівають знаннями про навколишній світ, у них формуються науково-пізнавальне і емоційно-моральне ставлення до навколишнього середовища [10].

Дослідження рівня сформованості екологічних понять і ставлення до природи у школярів з інтелектуальними порушеннями як підґрунтя для формування їх екологічної культури передбачало проведення методів дослідження, а саме анкетування і бесіди в індивідуальній формі, спостереження.

Метою експериментального дослідження було визначення рівня засвоєння учнями з порушеннями інтелекту екологічних понять та

визначення ставлення школярів до природи як фундаменту формування їхньої екологічної культури.

Констатувальний експеримент проходив у 2 етапи:

I етап дослідження передбачав виявлення рівнів сформованості екологічних понять у школярів з інтелектуальними порушеннями які вони отримали на уроках природничого циклу та виховних заходах, що проводилися в школі та отримані у повсякденному житті з різних джерел.

II етап – визначення розуміння екологічних понять та ставлення школярів з порушеннями інтелекту до природи за методикою Моїсеєвої Л.В. [26, 30].

В анкеті ми використовували поняття вивчення і засвоєння яких передбачено навчальною програмою для загальноосвітніх шкіл у рамках освітньої галузі «Природника», навчального предмету «Пізнаємо природу» (Природознавство) та програмою виховної роботи для загальноосвітніх шкіл. Орієнтовні питання анкети представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Анкета: «Виявлення рівнів сформованості екологічних понять у школярів з інтелектуальними порушеннями»

№	Зміст питання	Правильна відповідь	Часткова відповідь	Неправильна відповідь
1	Що таке явища природи? Яке значення явищ природи для природи та житті людини?	2 бали	1 бал	0 балів
2	Чому деякі рослини і тварини занесені до Червоної книги України?	2 бали	1 бал	0 балів
3	Як люди оберігають рідкісних рослин і тварин?	2 бали	1 бал	0 балів
4	Що станеться якщо не охороняти воду, повітря, ґрунт?	2 бали	1 бал	0 балів
5	Які тварини живуть у нашій місцевості?	2 бали	1 бал	0 балів
6	Чи можуть рослини бути кормом або домітками для тварин? Як саме? Для яких тварин?	2 бали	1 бал	0 балів
7	Чи можуть рослини рости без світла?	2 бали	1 бал	0 балів

	Поясни чому			
8	Як риби дихають, коли вода покривається шаром льоду? Що роблять люди, щоб допомогти риbam?	2 бали	1 бал	0 балів

Продовження таблиці 2.1

9	З чого виростає рослина? Чи можна виростити нову рослину із листочка?	2 бали	1 бал	0 балів
10	Чи можуть діти допомагати дорослим в охороні природи? Як саме? Як ти бережеш природу?	2 бали	1 бал	0 балів

Ступінь сформованості екологічних понять в учнів визнався за шкалою представленої у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Шкала оцінки рівнів сформованості екологічних понять у школярів з інтелектуальними порушеннями

Рівень	Бали	Опис
Низький рівень (0-6 балів	Фрагментарність знань або хибні уявлення про природу, відсутність мотивів і бажання охороняти природу. Чи не сформовано ціннісне ставлення до природи, здоров'ю, немає уявлень, як на практиці реалізувати екологічний проект.
Середній рівень (14-23 балів).	7-13 балів	Допустимий рівень екологічної грамотності. Дитина має певний набір знань про природу, але не завжди ці знання є мотивами її дій. Відсутня активна позиція, недостатньо розвинена емоційність.
Високий рівень	14-20 балів.	Оптимальний рівень екологічної грамотності. Досить повні і конкретні знання і уявлення про природу і місце людини в ній. Дитина впевнена в своїх силах, має стійку моральну позицію, прагне до природоохоронної діяльності.

На другому етапі констатуючого експерименту для визначення ставлення школярів з порушеннями інтелекту до природи було використано методикку Моїсеєвої Л.В. [26] зміст якої представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Анкета за методикою Л.В.Моїсеєвої [26]

№	Зміст питання	Правильна	Неправильна
---	---------------	-----------	-------------

		відповідь	а відповідь
--	--	-----------	-------------

Продовження таблиці 2.3.

1	Необхідно ставитися з турботою до тварин, від них є користь	1 бал	0 балів
2	Мене засмутить звалище в лісі	1 бал	0 балів
3	В лісі можна нарвати букет квітів, щоб подарувати мамі	1 бал	0 балів
4	Бджоли кусаються, тому їх можна вбивати	1 бал	0 балів
5	Не треба сильно шуміти в лісі, адже цим можна злякати птахів в гніздах	1 бал	0 балів
6	У нашій країні запаси природних ресурсів ніколи не закінчаться	1 бал	0 балів
7	Рослинам необхідна наша турбота, так як без них жити неможливо	1 бал	0 балів
8	Навколишнього середовища багато шкоди завдають заводи і фабрики	1 бал	0 балів

Для визначення ставлення школярів з порушеннями інтелекту до природи використовувалася наступна система оцінки отриманих даних, що представлені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Шкала ставлення школярів з порушеннями інтелекту до природи

Рівень	Бали	Опис
Високий рівень	7-8 правильних відповідей	знання взаємозв'язків і взаємозалежностей організмів у природі. Спілкування з представниками тваринного і рослинного світу викликано турботою про них. Знання і виконання норм і правил поведінки в природі. Екологічні знання і елементи екологічної грамотності сформовані досить добре. Правильні відповіді на всі питання анкети.
Середній рівень	4-6 правильних відповідей	недостатнє знання екологічних взаємозв'язків організмів у природі. Діти недостатньо добре знають і виконують правила поведінки в природі. Екологічні знання і культура сформовані на середньому рівні.
Низький рівень	1-3 правильних відповідей	незнання екологічних взаємозв'язків і взаємозалежностей організмів у природі. Діти не контролюють свою поведінку, вчинки в природі. Сформовано низький рівень екологічних знань і

		грамотності.
--	--	--------------

Кількісний аналіз отриманих емпіричних даних передбачав декілька послідовних кроків. Отримані абсолютні дані переводилися у відносні, тобто були представлені як виражене у відсотках відношення отриманої оцінки кожного показника до максимально можливої. На основі одержаних, таким чином, індивідуальних оцінок показників кожного явища, що вивчалось, визначались середні арифметичні оцінки цих показників для всіх груп досліджуваних за формулою.

У дослідженні приймали участь 7 учнів 5 та 6 класів з діагнозом переважно легка розумова відсталість та різним соціальним статусом Херсонської загальноосвітньої школи II-III ступенів №34 Херсонської міської ради

2.2. Результати дослідження та їх аналіз

В ході експериментального дослідження виявилися особливості, характерні для учнів з інтелектуальними порушеннями, а саме [26, 59]:

- неповні, перекручені, фрагментарні екологічні уявлення;
- невміння порівнювати досліджувані об'єкти, виділяти їх головні ознаки;
- утруднення при встановленні причинно-наслідкових залежностей;
- використання завчених «мовних штампів»;
- невідповідність засвоєних екологічних правил реальними вчинками;
- самотійно засвоєний учнями життєвий досвід взаємодії з навколишнім середовищем значною мірою носить негативний характер і не може служити базою для природоохоронного навчання і виховання;

– динаміка формування компонентів екологічної культури у школярів з порушеннями інтелекту при переході від одного вікового етапу до іншого незначна.

В експерименті ми використовували такі методи: вивчення річних планів роботи даної установ, календарних і тематичних планів роботи педагогів-предметників та вихователів, анкетування учнів, відвідування та аналіз уроків і позакласних заходів екологічного спрямування.

В результаті констатуючого етапу дослідження було отримано та оброблено дані щодо рівня засвоєння учнями з порушеннями інтелекту екологічних понять та визначили ставлення школярів з порушеннями інтелекту до природи (по методиці Л.В.Моїсеєвої) як фундаменту для формування їхньої екологічної культури, які представлені у таблицях 2.5 - 2.8.

Таблиця 2.5

Рівні сформованості екологічних понять в учнів 5-6 класу з інтелектуальними порушеннями (бали/рівні)

№	ІІІ учня	Кількість балів	Рівень сформованості
1.	К.О.	2	Низький
2.	Ф.С.	9	Середній
3.	К.В.	11	Середній
4.	С.С.	4	Низький
5.	Г.О.	10	Середній
6.	П.К.	6	Низький
7.	Я.Д.	5	Низький

Аналіз отриманих даних показав, що переважна кількість школярів має низький рівень сформованості екологічних понять, а саме:

- відповіді школярів з інтелектуальними порушеннями характеризувалися фрагментарність або були хибними,
- в учнів не сформоване ціннісне ставлення до природи,
- відсутні мотиви і бажання охороняти її, турбуватися.
- школярі не розуміють значення багатьох екологічних та біологічних понять, не можуть їх пояснити.

Виявлено, що таких учнів серед досліджуваних було 4, що становило 57% школярів.

Учнів, у яких виявлено середній рівень сформованості екологічних понять – 3, що становить 43% школярів. Під час проведення з ними бесіди за визначеними питаннями було з'ясовано, що у школярів із порушеннями інтелекту є певний рівень екологічної грамотності.

Учні мали певний набір знань про природу, могли пояснити певні терміни, розтлумачити деякі екологічні поняття, тощо. Але в них спостерігається відсутність активної природоохоронної екологічної позиції, недостатньо розвинена емоційність. Мотивація слабка.

Високого рівня знання екологічних понять в учнів 5-6 класів з інтелектуальними порушеннями не виявлено.

Таблиця 2.6

Дані про рівні сформованості екологічних понять в учнів 5-6 класів з інтелектуальними порушеннями (%)

№	Рівень	% учнів
1	високий	0
2	середній	57
3	низький	43

Результати експериментального дослідження з визначення рівня екологічних понять представлено у таблиці 2.6 та малюнку 2.1.

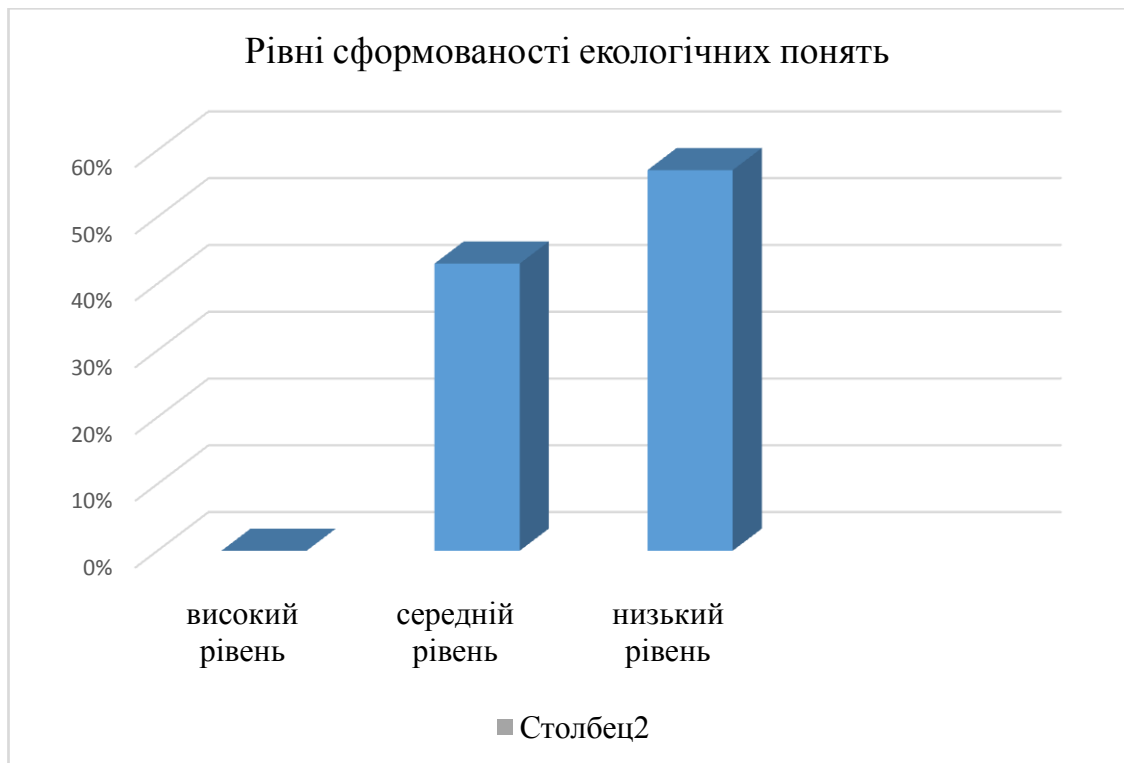

Рис 2.1. Дані про рівні сформованості екологічних понять в учнів 5-6 класів з інтелектуальними порушеннями (%)

На другому етапі констатуючого експерименту для визначення ставлення школярів з порушеннями інтелекту до природи було використано методику Моїсеєвої Л.В. результати якої представлено у таблиці 2.7.

Виявлено, що переважна кількість учнів 5-6 класів з порушеннями інтелекту показали незнання екологічних взаємозв'язків і взаємозалежностей організмів у природі, виявляють низький рівень екологічних знань і грамотності, недостатньо добре розуміють, знають і виконують правила поведінки в природі, не можуть пояснити норми і правила.

Таблиця 2.7

**Дані про ставлення школярів з порушеннями інтелекту до природи
(за методикою Л.В.Моїсєвої) (бали/рівні)**

№	ІІІ учня	Кількість балів	Рівень сформованості
1.	К.О.	2	Низький
2.	Ф.С.	3	Низький
3.	К.В.	5	Середній
4.	С.С.	3	Низький
5.	Г.О.	5	Середній
6.	П.К.	3	Низький
7.	Я.Д.	2	Низький

У 5 учнів з семи досліджуваних виявлено низький рівень сформованості ставлення до природи. При обговорення питань діти не розуміли чому в лісі не можна сильно шуміти і рвати квіти, не пояснювали поняття ресурсів, не пояснювали в чому полягає негативний вплив заводів і фабрик на природу.

У 2 школярів з порушеннями інтелекту виявлено середній рівень сформованості відношення до природи. Вони засуджували засмічення лісу, розуміли значення та необхідність турботи про рослини і тварин.

Отримані дані було переведено у відносні, які представлено у таблиці 2.8 та малюнку 2.2.

Таблиця 2.6

**Дані про ставлення школярів з порушеннями інтелекту до природи
(за методикою Л.В.Моїсєвої) (%)**

№	Рівень	% учнів
1	високий	0
2	середній	29

3	низький	71
---	---------	----

Високий відсоток учнів у яких виявлено низький рівень адекватного ставлення до природи (71% досліджуваних) можна пояснити тим, що, по-перше їх розвиток відбувається на дефективній основі, а по-друге - в методиці Моїсеєвої Л.В.питання побудовано на абстрактній основі, що для учнів з порушеннями інтелекту є досить складним завданням. А відповіді потребували встановлення глибоких причинно-наслідкових зв'язків між запропонованими явищами [26].

Результати другого етапу дослідження наочно представлено на малюнку 2.2.

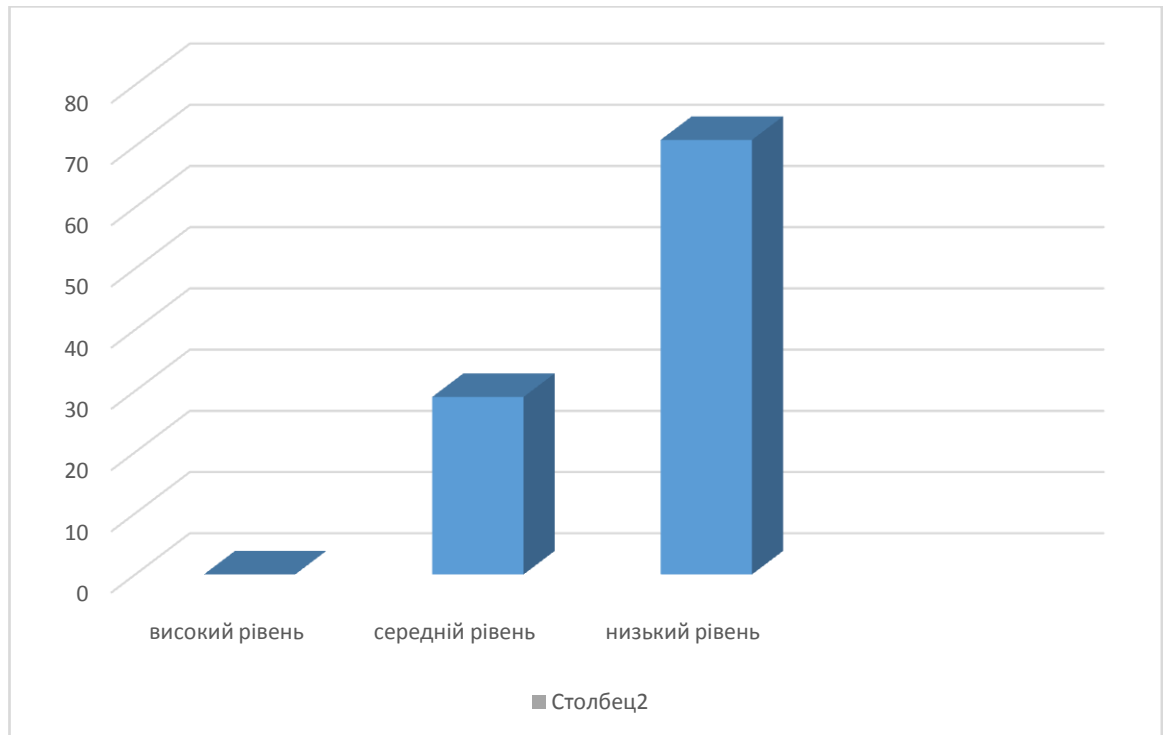

Рис.2.2. Дані про ставлення школярів з порушеннями інтелекту до природи (за методикою Л.В.Моїсеєвої) (%)

В цілому, підбиваючи підсумки констатувального експерименту можна зробити висновок про те, що екологічна освідченість у більшості учнів з інтелектуальними порушеннями середньої школи, які брали участь в експерименті, знаходяться на низькому і середньому рівні.

Отже, на основі отриманих експериментальних даних та їх аналізу можна зазначити, що робота по формуванню в учнів 5-6 класів з порушеннями інтелекту основ екологічної культури є фрагментарною, її зміст не створює у школярів цілісних екологічних понять, знань і уявлень, не формує еколого-усвідомленого ставлення до навколишнього світу.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

Відповідно до вимог Нової української школи одним з напрямків духовно-морального розвитку та виховання учнів є екологічне виховання, яке є відповідальним етапом в становленні і розвитку особистості дитини її екологічної культури.

Формувати екологічну свідомість і грамотність необхідно вже з перших днів життя дитини, школа, як одна з найбільш доступних освітніх установ, на жаль, не справляється з цим завданням. Немає предмету екологія. Немає підручників для педагогів і учнів по екології, немає системи екологічної освіти. Але є установка Державного освітнього стандарту до вчителя про те, що одним з напрямків духовно-морального розвитку та виховання учнів є екологічне виховання [63].

Звичайно, екологічні питання порушуються на всіх предметах шкільної програми, але якимось побічно. Екологічна свідомість, яку педагоги повинні сформувати у дітей, це не просто знання і переконання, а й екологічно грамотна поведінка, яка складається з окремих вчинків (дій, умінь, навичок), цілей і мотивів людини. Завдання педагогів не тільки дати дітям нові знання, а й виправити (що найскладніше), скорегувати вже отримані.

Як визначають науковці, екологічна культура - це розвиток системи наукових понять, поглядів і переконань, що забезпечують становлення громадянської відповідальності за стан навколишнього середовища, що відповідають моделям загальнолюдської культури [42].

Екологічна грамотність - це початковий щабель формування екологічної культури особистості. Цим поняттям передбачається обізнаність і інструментальна озброєність природоохоронної діяльності.

Екологічна грамотність складається з таких складових, як оцінка екологічної реальності і її пізнання, передбачення всіх наслідків діяльності людини в навколишньому середовищі, вивчення всіх способів грамотного природокористування - це складна форма грамотності [20].

Вивченням даної проблеми займалися видатні педагоги минулого: Духнович О.М., Ушинський К.Д., Сухомлинський В.О. І в наш час багато науковців та педагогів – практиків присвятили свої дослідження проблемі екологічного виховання школярів, серед них: Лисенко Н.В., Яришева Н.Ф., Глухова Н.Б., Скребець В.В., Фокіна В.Р, Ніколаєва С.М, Плохій З.О, Кондратьєва Н.Г. та ін.

Умовами, що дозволяють оптимізувати процес формування екологічної грамотності, а відповідно і екологічної культури у школярів з інтелектуальними порушеннями визначено [28]:

- безпосередній контакт учнів з об'єктами навколишнього світу;
- забезпечення безперервності процесу формування екологічної культури протягом усього періоду навчання в школі, як під час уроків, так і в позаурочній діяльності;
- різноманітність словесних, наочних і практичних методів екологічного спрямування;
- здійснення міжпредметного підходу в процесі навчання;
- врахування психофізіологічних, індивідуальних і вікових особливостей учнів з порушеннями інтелекту;
- співпраця школи і сім'ї;
- висока кваліфікація педагогів та ін.

Використання різноманітних педагогічних технологій, спрямованих на формування елементарних екологічних знань (понять) і екологічної усвідомленості, усвідомленого ставлення до об'єктів

природи у школярів з порушеннями інтелекту дозволяють сформувати у дітей основи екологічної культури.

Зміст корекційно-виховної роботи у школі повинен будуватися з урахуванням рівня сформованості екологічних знань школярів з порушеннями інтелекту, їх базового екологічного досвіду (ставлення до природних об'єктів, морально-екологічної позиції по відношенню до природи) і включати наступні напрямки [43, 44]:

- еколого-краєзнавче (формування уявлень про неживу природу, рослин і тварин свого оточення, їх взаємозв'язку);
- еколого-нормативне (формування уявлень учнів про норми і правила поведінки в природі: в лісі, на луках, біля водойми, умінь оцінити свої вчинки і вчинки інших людей по відношенню до об'єктів природи);
- еколого-здоров'язберігаючих (формування уявлень про екологічні чинники, що впливають на здоров'я людини, про складові здорового способу життя, про екологічно безпечних продуктах харчування і екології житла).

Заходи по систематизації і формуванню екологічних понять і уявлень, а також еколого-усвідомленого ставлення до природи, екологічної культури у школярів з порушеннями інтелекту можна здійснювати в процесі позакласної еколого-орієнтованої роботи що включає [52]:

- цикли спостережень за рослинами, тваринами, сезонними змінами в природі,
- спеціально організовані заняття і дослідження;
- залучення учнів в доступні види природоохоронної діяльності;
- екологічні дозвілля (вікторини, КВК, свята, конкурси виробів, малюнків, плакатів).

Під час уроків, при проведенні класних годин, групових логопедичних занять засобами формування основ екологічної культури можуть виступати дидактичні і сюжетно-рольові ігри, бесіди, ігрові навчальні ситуації, читання художньої літератури екологічної спрямованості (екологічних казок, оповідань).

Включення еколого-орієнтованих заходів у різні форми організації навчального процесу дозволяє забезпечити безперервність процесу формування екологічної культури протягом усього періоду навчання в школі.

Заходи по систематизації і формування екологічних уявлень батьків учнів з порушеннями інтелекту можуть бути представлені двома блоками [53]:

- теоретико-методичним (індивідуальні бесіди та консультації, введення «екологічної сторінки і використання матеріалів» відеотеки »під час батьківських зборів, міні-семінари, відвідування відкритих уроків, позакласних заходів екологічного спрямування, занять в «екологічних просторах»);

- діяльнісним (допомога батьків в організації «екологічних просторів», участь в конкурсах виробів, малюнків, виставках, природоохоронних акціях, ведення «зошиту добрих справ»).

Також, заходи по систематизації і формуванню екологічних уявлень педагогів можуть бути представлені трьома блоками [57]:

- теоретико-методичним (доповіді, виступи на методичних об'єднаннях, створення «екологічної бібліотеки», дискусії, консультації, забезпечення реалізації міжпредметних підходу);

- ціннісним (еколого-психологічний тренінг);

- діяльнісним (участь в районних та шкільних конкурсах, роботі районних методичних об'єднань, практичної природоохоронної діяльності, практичні семінари, заходи щодо організації «екологічного простору»),

Методичні засади по організації роботи екологічного гуртка (учні 5-6 класів) [15, 22, 23, 34, 45].

Робота з екологічної освіти у школі може проводитися на заняттях з природничого циклу. Тут на доступному учням рівні розглядаються зв'язку між живою і неживою природою, між різними компонентами живої природи, між природою і людиною. Постійна увага вчителя до розкриття екологічних зв'язків значно підвищує інтерес учнів до предмету.

Вивчення цих взаємозв'язків сприяє підвищенню екологічної культури школярів, вихованню відповідального ставлення до природи. Без знання екологічних зв'язків важко уявити можливі наслідки втручання людини в природні процеси. Без цього неможливий повноцінний екологічне виховання школярів.

Для досягнення поставленої мети ставлять такі завдання [49]:

1. Формувати базисні природоохоронні поняття
2. Вивчати природу навколо школи.
3. Включати учнів у різноманітну творчу і практичну діяльність з вивчення та охорони навколишнього середовища.
4. Зберігати і зміцнювати здоров'я дітей.
5. Прищеплювати любов і інтерес учнів до природи.

В цілому зміст занять дозволяє повніше реалізувати виховний і розвиваючий потенціал природи. При побудові програми урочної роботи можна акцентувати увагу на чотирьох основних напрямках роботи [62]:

1. Формувати ряд базисних природоохоронних понять.
2. Вивчати природу навколишньої території школи.
3. Включати учнів у різноманітну творчу і практичну екологічну діяльність.
4. Зберігати і зміцнювати здоров'я дітей.
5. Прищеплювати любов і інтерес учнів до природи.

В цілому зміст занять по навколишнього світу дозволить повніше реалізувати виховний і розвиваючий потенціал природи. При побудові програми урочної роботи доцільно акцентувати увагу на чотирьох основних напрямках [29]:

- пізнавальному;
- творчому;
- практичному;
- дослідному.

Пізнавальний напрямок роботи включає цикл заходів, на яких використовуються такі форми: дидактичні ігри, бесіди, розповідь вчителя, подорожі, вікторини, що сприяють більш глибокому розширенню екологічних знань молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Творче спрямування роботи гуртка передбачає виконання дітьми наступних завдань: читання екологічних казок, виготовлення виробів, розробка «зеленого куточка» в класі, організація виставки малюнків.

У змісті програми гуртка виділяється чотири розділи, що представлено у таблиці 3.1 [30]:

Таблиця 3.1

Змістові розділи програми роботи екологічного гуртка

№	Тема	Зміст теми
1	«Я і рослини»	при вивченні якого діти знайомляться з різними кімнатними рослинами, правилами догляду за ними, беруть участь в проектній діяльності
2	«Я і тварини»	учні знайомляться з різноманіттям птахів, зимуючих в рідному краї, вивчають особливості їхньої поведінки, харчування, виготовляють годівниці і підгодовують птахів; при вивченні розділу
3	«Я і довкілля»	школярі отримують відомості про види забруднення навколишнього середовища,

Продовження таблиці 3.1

		беруть участь в акції, проводять дослідження з визначення кількості сміття, що викидається сім'єю дитини за певний проміжок часу, виготовляють різні вироби; розділ;
4	«Я і моє здоров'я»	спрямований на збереження і зміцнення здоров'я школярів шляхом залучення їх в проектну діяльність, організації рухливих ігор, виставки малюнків.

У програмі виховання екологічної грамотності пропонується виділити наступні напрямки роботи [20]:

- Пізнавальний напрямок роботи, (дидактичні ігри, бесіди, заочні подорожі, вікторини);
- Пізнавально-розважальний напрямок роботи (свята, ранки, усні журнали, екологічні ігри, ігри-подорожі).
- Практичне спрямування роботи, (посадка дерев і чагарників, озеленення класу, підгодівля птахів, екскурсії, спостереження, досліди).

Після закінчення вивчення розділу учні повинні знати [20, 36]:

1. Людина-частина природи і суспільства.
2. З чого складається внутрішній світ людини.
3. Взаємозв'язки між неживою і живою природою, усередині живої природи.
4. Взаємозв'язки між природою і людиною (значення природи для людини).
5. Негативне і позитивний вплив людей на природу (заходи з охорони природи, правила особистої поведінки в природі).

6. Що вивчає наука екологія.

7. Подання про професії еколога.

Після закінчення вивчення розділу діти повинні вміти [36]:

- пояснювати в межах вимог програми взаємозв'язку в природі і між природою і людиною;
- виконувати правила особистої поведінки в природі, обґрунтовувати їх необхідність; виконувати посильну роботу з охорони природи;
- створювати власні проекти і творчі роботи;
- планувати роботу, співпрацювати в групах, парах;
- вміти здійснювати пошук потрібної інформації;
- застосовувати на практиці отримані знання (як садити дерева і чагарники, як зробити годівницю)
- аналізувати свою діяльність і усвідомлювати свій особистий успіх.

На заняттях гуртка з пізнання навколишнього світу школярі з інтелектуальними порушеннями знайомляться з тваринним світом. Вивчають поведінку, звички, спосіб життя звірів, які живуть і в нашій країні. Обов'язково порушується питання про те, яку користь приносить саме цей звір, як впливає діяльність людини на життя звірів, що не можна робити і як уберегти їх чисельність [52].

Про кожного звіра переглядається документальний фільм або презентація, читається художня література (розповіді письменників натуралістів, народні казки про тварин, прислів'я і приказки), діти із задоволенням малюють, розфарбовують, роблять вироби з паперу або природного матеріалу, самі придумують казки про тварин.

Приклади заходів екологічного характеру: виставка малюнків «Мій домашній улюбленець», «Зима-зима», акція «Допоможіть птахам узимку» (виготовлення годівниць, підгодівля птахів), вчимося дбайливо використовувати папір, вчимося економити воду, електрику, розводимо кімнатні рослини, вчимося за ними доглядати, сортуємо сміття (пластикові бутлі, енергозберігаючі лампи, батарейки).

Такі заходи сприяють вихованню гуманного та відповідального ставлення до природи, розкривають можливості дітей з порушеннями інтелекту, розвивають творчі здібності. Робота за цими напрямками може бути реалізована при проведенні уроків навколишнього світу.

На заняттях гуртка можна використовувати такі форми роботи [39]:

- Спостереження об'єктів живої і неживої природи (є основною формою роботи з учнями початкових класів);
- Експерсії на природу;
- Бесіди, конкурси
- Випуски стінгазет,
- Екологічні ігри;
- Свята;

Спостереження в природі відіграють особливу роль у формуванні позитивного ставлення школярів з порушеннями інтелекту до природи, надають глибокий вплив на розвиток особистості дитини. Школярі повинні відвідувати шкільний майданчик і доглядати за пришкольною ділянкою.

Формування екологічної грамотності у школярів на етапі навчання в середній школі буде характеризуватися такими показниками [20]:

- збільшення величини інформованості;
 - збільшення рівня зацікавленості до природи;
 - бажання в вираженні свого інтересу в творчих роботах;
 - в звичку входять правила поведінки на природі; контроль власних дій;
 - з'являється потреба дбати про тваринний і рослинний світ;
 - виходить вибирати самостійно свою екологічну діяльність;
- Доброта, чуйність і увагу до оточуючих (людям, природі) супроводжується готовністю дитини надати допомогу нужденним в ній.

Наведемо орієнтовне календарно-тематичне планівання екологічного гуртка для учнів 5-6 класів (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

**Орієнтовне календарно-тематичне планівання екологічного гуртка
для учнів 5-6 класів**

№	Тема уроку	Характеристика діяльності учнів
1.	Природа Різноманітність природи.	Розуміти навчальне завдання уроку і прагнути її виконати. Доводити, користуючись ілюстрацією підручника, що природа дивно різноманітна; розкривати цінність природи для людей.
2.	Людина	Розуміти навчальне завдання уроку і прагнути її виконати. Знаходити схожість людини і живих істот і відмінності його від тварин.
3.	Проект «Багатства, віддані людям»	Розуміти навчальне завдання уроку і прагнути її виконати. Визначати місце людини в світі. Характеризувати сім'ю, народ, держава, як частини суспільства.
4.	Товариство	Розуміти навчальне завдання уроку і прагнути її виконати. Аналізувати текст підручника з метою виявлення взаємозв'язків в природі, між природою і людиною, простежувати за схемою виявлені взаємозв'язку; розповідати про них, спираючись на схему.
5.	Що таке екологія	Розуміти навчальне завдання уроку і прагнути її виконати. Встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між поведінкою людей, їх діяльністю і станом навколишнього середовища; розрізняти позитивний і негативний вплив людини на природу; порівнювати заповідники і національні парки як види особливо охоронюваних природних територій.
6.	Дослідницький досвід	Проведення дослідів, що дають уявлення про значення тепла, світла, вологи. Орієнтування дітей на активну дослідно-дослідницьку діяльність.
7.	Екскурсія	Спостерігати за природою в природному середовищі. Визначати вплив діяльності людини на навколишній світ.
8.	Природа в небезпеці! Охорона природи	Моделювати в вигляді схеми впливу людини на природу. Обговорювати, як кожен може допомогти природі.
9.	Екологічний захід. Казка	Розвинути любов до навколишнього світу, спілкування дітей з нею. Спробувати досягти почуття причетності до неї і відповідальності за неї.
10.	Виховний заняття із застосуванням: «Природа, ми твої друзі!»	Формується вміння порівнювати, встановлювати найпростіші причинно-наслідкові зв'язки, виділяти в предметах певні властивості, групувати їх

Наведемо орієнтовний план навчально-виховного заняття екологічного гуртка (також Додаток Б).

Виховне заняття (план-конспект).

ТЕМА: Природа, ми твої друзі!

Хід заняття. Слайд № 1. Вступна бесіда.

СТАРТ: Щоб вирушити в подорож, послухайте і скажіть, про що говорить поет?

Слайд № 2. Даль степів безмежна, Шир полів розлога, Пісня солов'їна в тиші дібров

СТАНЦІЯ 1: «Загадкова» (назви станцій залишати на дошці).

Ведучий: Чому так називається станція? / Тому, що будемо відгадувати загадки..

Станція 2: «Добре-погано». Гра: Діти, ви бачите на екрані різні ситуації. Якщо в сюжеті допомагають природі, бережуть її, то ви повинні піднімати зелені квадрати - це колір захисників природи. Якщо в сюжеті люди завдають шкоди природі, то ви піднімаєте червоний трикутник. Сюжети:

Слайд № 3. Діти підгодовують птахів взимку.

Слайд № 4. Діти розводять вогонь у лісі.

Слайд № 5. Вирубка лісу.

Слайд № 6. Дівчинка годує з рук білку.

Слайд № 7. Діти садять дерева.

Слайд № 8. І з труби в річку ллються відходи заводу.

Слайд № 9. Діти рвуть квіти в лісі, в полі.

СТАНЦІЯ 3: «Дорисуй-ка».

СТАНЦІЯ 4: «Музична».

СТАНЦІЯ 5: «Четвертий зайвий». Ведучий: Що будемо робити на цій станції? Прочітайте слова.

Слайд № 10. Вовк, ліса, ведмідь, корова (чому?); дикі - домашні тварини.

Слайд № 11 (перевірка).

Слайд № 12. Агрус, чорниця, суниця, малина. (Чому?); садові - лісові ягоди.

Слайд № 13 (перевірка).

Слайд № 14. Ялина, сосна, береза, ялиця (чому?); хвойне - листяне дерево (перевірка).

Слайд № 15. Слива, верба, яблуко, груша, лук. (Чому?); фрукти - овочі.

Слайд № 16 (перевірка).

Слайд № 17. Підберезовик, волнушка, сиріжка, мухомор. (Чому?);

Слайд № 18 (перевірка).

Слайд № 19. Воробей, соловей, іволга, грак. (Чому?); перелітні - неперелітні.

Слайд № 20 (перевірка).

Висновок: Що ми робили на цій станції?

Станція 6: «Повітря, земля, вода». Ведучий: А на цій станції ми відпочинемо.

Станція 7: «Пантоміма». Ведучий: Зобразити тварина.

Фініш. Ведучий: Діти, про що ми сьогодні говорили? Як треба ставитися до природи? Як потрібно ставитися до власного здоров'я? Діти прочитають вірш про природу: **БЕРЕЖІТЬ ПРИРОДУ**.

Отже, основа для побудови відповідальних відносин учнів із навколишнім середовищем і процес формування екологічної культури учнів з порушеннями інтелекту - це сам зміст предметів в середній школі, що несуть знання про природу, про спілкування людини і природи, її цінні властивості. Навіть те, що формування екологічної культури відбувається найбільше на уроках з циклу «Природознавства» роботу з формування екологічної компетентності учнів з порушеннями

інтелекту варто проводити практично на будь-якому іншому шкільному предметі та у позаурочний час.

ВИСНОВКИ

Аналіз психолого-педагогічної спеціальної літератури, результати констатуючого експерименту підтверджують необхідність комплексного підходу до формування екологічної культури школярів з порушеннями інтелекту та створення сучасної інноваційної програми, що дозволяє підвищити ефективність даного процесу.

1. Процес формування і розвитку понять, як в теорії методики, так і в практиці навчання називається фахівцями одним з найбільш складних, екологічні поняття не є винятком. Екологічні поняття у школярів формуються з опорою на їх емоційну чуйність, допитливість.

Процес навчання завершується утворенням переважно елементарних екологічних понять. В них відображено певний рівень вивченості навчального матеріалу про навколишній світ, узагальнені суттєві ознаки досліджуваних об'єктів і явищ.

2. Поняття «екологічна культура» стосовно школярів з інтелектуальними порушеннями розглядається як складна, інтегрована освіта, що реалізується в процесі екологічного навчання і виховання, і у тому числі формуванні системи елементарних екологічних понять, уявлень, еколого-усвідомленого ставлення до об'єктів навколишнього світу і навичок природоохоронної поведінки. Критеріями засвоєння екологічної культури є: повнота, системність, усвідомленість екологічних уявлень; наявність і стійкість інтересу до об'єктів навколишнього світу; прояв відповідальності, емоційності і чуйності по відношенню до природи; здатність оцінювати скоєні вчинки; дотримання правил поведінки в природі.

3. Підбиваючи підсумки констатуючого експерименту можна зробити висновок про те, що екологічна освіченість у більшості учнів 5-6 класів, які приймали участь в експерименті, знаходяться на низькому і середньому рівні.

На першому етапі експеримента, при дослідженні сформованості екологічних понять у школярів з порушеннями інтелекту виявлено 4учні з низьким рівнем сформованості, що становило 57% досліджуваних і 3 учні з середнім рівнем сформованості понять, що становило 43% школярів.

На другому етапі дослідження при вивченні адекватного ставлення учнів школи до природи за методикою Л.В.Моїсеєвої було виявлено 71% досліджуваних із низьким рівнем, 29% школярів мали середній рівень.

Отже, на основі отриманих експериментальних даних та їх аналізу можна зазначити, що робота по формуванню в учнів 5-6 класів з порушеннями інтелекту основ екологічної культури є фрагментарною; її зміст не створює у школярів цілісних екологічних понять, знань і уявлень, не формує еколого-усвідомленого ставлення до навколишнього світу.

4. Умовами, що дозволяють оптимізувати процес формування екологічної культури у школярів з інтелектуальними порушеннями, є: організація безпосереднього контакту учнів з об'єктами навколишнього світу; забезпечення безперервності процесу формування екологічної культури протягом усього періоду навчання в школі, як під час уроків, так і в позаурочній діяльності; різноманітність словесних, наочних і практичних методів екологічного спрямування; здійснення міжпредметних підходу в процесі навчання; облік психофізіологічних, індивідуальних і вікових особливостей учнів школи; співпраця школи і сім'ї; висока кваліфікація педагогів та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев С.В. Идея целостности в системе экологического образования младших школьников. Начальная школа плюс До и После – 2014. – № 1. – С. 41-47.
2. Арнаутова А.М. Формирование представлений у умственно отсталых учащихся 6-8 классов : Автореф.дис.канд.пед.н., 1987. - 21 с.
3. Ашиков В.И., Ашикова С.Г. «Семицветик»: Программа и руководство по культурно-экологическому воспитанию и развитию детей дошкольного возраста. М. : Педагогическое общество. 1998.- 134 с.
4. Базулина И.В. Развитие экологической культуры младших школьников на занятиях под открытым небом. Начальная школа. – 2015. - N12. - С. 33-35.
5. Баталыгина Е.В. Экологическое образование как средство гражданского воспитания младших школьников. Начальная школа плюс До и После. – 2012.-№7. – С.57-60.
6. Беневольская Н.А. Экологическое воспитание младших школьников на уроках окружающего мира. Начальная школа. - 2014. - N 2. - С. 51-55.
7. Бондаренко Т.М. Экологические занятия с детьми 6-7 лет Практическое пособие для воспитателей и методистов. Воронеж: Учитель, 2002 (ГУЛ Саратов.полигр.комб.).-181 с.
8. Бойко Л.А. Воспитание экологической культуры детей. Начальная школа. – 2015. - N 6. - С. 79-82.
9. Бурова Л.И. Экологическая практика учащихся начальной школы: организация и содержание. Начальная школа. - 2014. - N 1. - С. 57-60.
10. Васильева Н.И., Михаленко С.Ю. Эколого-коррекционный проект. Дошкольная педагогика. 2004. - №6. - С. 43-45.

11. Васюкова Г.В. Воспитание основ экологической культуры у детей старшего дошкольного возраста в условиях мегаполиса: Дис. канд. пед. наук. М., 2004. - 209 с.

12. Винокурова Н.Ф., Николина В.В. Экологические проблемы в системе экологического образования школьников. Современные экологические проблемы экологии и их изучение в школе. — М. : Просвещение, 1997. С. 24-29.

13. Гринёва Е.А., Прохорова С.Ю. Методика диагностики экологической воспитанности младших школьников: методическое пособие. – Ульяновск: УИПКПРО, 2012.

14. Гамаюнова А.Н. Уроки естествознания в специальной (коррекционной) школе. Воспитание и обучение детей с нарушением развития. 2003. - №3. - С. 20-31.

15. Дежникова Н.С. Воспитание экологической культуры у детей и школьников: экол. занятия, сюжет.-ролевые игры, сценарии лит.- экол. праздников. - М.: Педагогическое общество, 2010. - 63 с.

16. Егоренков Л.И. Каким должно быть школьное экологическое образование и воспитание. Образование 2000. - №7 - С. 24-28.

17. Ердаков Л.Н. Экологическая сказка для первоклассников. Начальная школа. 1992. - №11-12. - С. 19-22.

18. Ермаков Д.С., Петрова Г.Д. Интерактивные упражнения и игры по экологии. Дополнительное образование. – 2011.

19. Зверев И.Д. Проблемы экологического образования и воспитания. Общеобразовательная школа : проблемы и перспективы. М., 1997. - С. 109-117.

20. Клепинина З.А. Развитие экологической грамотности учащихся. Начальная школа. - 2011. - № 1. - С. 93-97.

21. Кмытук Л.В. Факультативные занятия по экологии в специальной (коррекционной) школе. Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. 2003. - № 3. - С. 32-35.

22. Колесникова Г.И. Экологические экскурсии с младшими школьниками. Начальная школа. №6. - 1998. -С. 10-12.
23. Колосков А.В. Игры в экологическом воспитании детей. Начальная школа. - 2014. - № 3. - С. 63-67.
24. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку: Навчальний посібник. Львів: Світ, 1994. 144 с. 20.
25. Лисенко Н.В. Практична екологія для дітей; Навч.-метод. посібник для батьків, вихователів, учителів. Івано-Франківськ: Фірма «Сіверсія» ЛТД, 1999. 156 с.
26. Моисеева Л.В., Никитина, Ю.Г. Формирование экологической компетенции у младших школьников Педагогическое образование. - 2011, №2. – 206с.
27. Мамедов Н.М. Экологическая культура и образование. Экологическое образование : концепции и методические подходы. М., 1996. - С. 22-28.
28. Молодова М.Л. Игровые экологические занятия с детьми. – Минск. «Асар». 2011 – 216с.
29. Мухоматдинова Л.А. Экологическое образование как основа воспитания экологической культуры человека. Природоохранное сотрудничество: Россия, Монголия, Китай. 2010.№ 1. С.187-189.
30. Модели экологического воспитания детей: метод, пособие для педагогов. М-во образования и науки Моск. гос. открытый пед. ун-т им. М.А. Шолохова ; Дежникова Н.С. и др.. М.: Ред.-изд. центр, 2005. - 137 с.
31. Молодова Л.П. Экологические праздники для детей: Учеб.-метод. пособие. М.: ЦТ Л, 2003. - 127 с.
32. Муратова К.Г. Коррекционно-воспитательная работа в процессе знакомства с природой. Воспитательная работа в специальных школах. М., 1997. - С. 81-85.

33. Ніколаєва С.М. Любов до природи виховуємо з дитинства. Рекомендації педагогам, батькам і гувернерам. Харків: Видавництво «Ранок», 2007. 96 с.
34. Николаева С.Н., Комарова И.А. Сюжетные игры в экологическом воспитании детей. М. : Гном-Пресс, 2003. - 76 с.
35. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития: (Олигофренопедагогика): Учеб.пособие для студентов высших пед. учебных заведений. Под ред. Б.П. Пузанова- М.: Издательский центр «Академия», 2001.-272 с.
36. Остапенко В.В. Формирование экологической культуры младших школьников. Учительский журнал. - 2010. - N 2. - С. 125-128.
37. Олигофренопедагогика: учебное пособие для вузов./ Под ред. В.В. Воронковой. М.: Дрофа, 2009 - 397 с
38. Парахонский А.П. Роль образования в формировании экологической культуры. Успехи современного естествознания. 2015. № 2. С. 46-47.
39. Пономарева И.Н. Основные направления реализации экологического образования в современной школе. Экологическое образование: проблемы и практика. М., 1995. -С. 7-13.
40. Пороцкая Т.И., Янчева А.В. Наблюдения за природой в 1-3 классах вспомогательной школы. Специальная школа.- 1985.№1.- С. 26-30.
41. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників: Метод. посіб. Київ: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2002. 173 с.
42. Плохій З.П. Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури (теоретичні та методичні аспекти): монографія; Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ: Персонал, 2010. - 319 с.
43. Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы. Книга для воспитателя. Из опыта работы. М.: Просвещение, 1984. - 176 с.

44. Процко Т.А. Психолого-педагогическое обследование учащихся младших классов вспомогательной школы: Учеб-метод, пособие. Мн.: БГПУ им. М.Танка, 2000. - 111 с.
45. Пузанов Б.П. Коррекционно-развивающая направленность обучения и воспитания умственно отсталых школьников. - М., 1987.- 125 с.
46. Салеева Л.П. Опыт экологического воспитания младших школьников. Начальная школа. 1991. - №4. - С. 24-27
47. Соцька О. Від знань та емоцій до екологодоцільної поведінки. Дошкільне виховання. 2014. № 11. С. 24-27. 42.
48. Синев В.Н. Использование учащимися вспомогательной школы логических методов установления причин явлений. Дефектология. 1984. - №6. - С. 21-28.
49. Слепова Н.В. Формирование познавательного интереса у младших школьников со сложной структурой дефекта в процессе ознакомления с природой : Дис.канд.пед.наук. М., 2006 -252 с.
50. Стожок Л.С. Экологическое воспитание учащихся вспомогательной школы: методические рекомендации - К.: РУМК, 1991. – 26 с.
51. Усвайская А.В. Наблюдение учащихся младших классов вспомогательной школы над предметами и явлениями природы. -М., 1991.- 124 с.
52. Хомутова И.В. Методика организации и проведения занятий по экологии. М.: ВЛАДОС, 2004. - 123 с.
53. Худенко Е.Д., Терехова И.А. Знакомство с окружающим миром. Учебник для специальных (коррекционных) образовательных учреждений (3, 4 классы). М.: АРКТИ, 2004. - 160 с.
54. Чуйкова Л.Ю. Концепции экологического образования, построенные на идее формирования экологической культуры. Гуманитарные исследования. 2012 . № 2. С.342-352.

55. Цветкова И.В. Теоретические и методические основы экологического воспитания младших школьников во внеурочное время : Дис. канд.пед.наук. М., 1999. - 185 с.

56. Цветкова И.В. Экологическое воспитание младших школьников: Теория и методика внеурочной работы. М.: Педагогическое общество, 2000. - 214 с.

57. Шевченко С.Г. Ознакомление с окружающим миром учащихся с задержкой психического развития. М.: Просвещение, 1990.-79 с.

58. Шевцова О. А. Екологічне виховання в ДНЗ. Харків: Вид. група «Основа», 2016. 223 с.

59. Шевырева Т.В. Методические рекомендации по использованию практических методов при обучении естествознанию в специальных школах. Воспитание и обучение детей с нарушением развития. 2003. - №3. - С. 16-20.

60. Шевырева Т.В. Организация экологического образования в специальных коррекционных школах.Коррекционная педагогика. 2005. - №1. - С. 33-37.

61. Шевырева Т.В. Формирование нравственно-экологической культуры учащихся специальных общеобразовательных коррекционных школ. Научные труды Mill У. Серия: психолого-педагогические науки. М.: Прометей, 2001. - С. 492-500.

62. Штивельман М.Г. Понимание учащимися младших классов вспомогательной школы причинно-следственных связей. Научные записки по психологии т. 12. - Киев: Школа, 1999.- С. 44-51.

63. Юркина С.В., Соколова, Г.М. Экологическое воспитание и образование младших школьников. Начальная школа плюс До и После. – 2011. - №7. – С.15-17.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Кириленко Аліна Леонідівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

Кириленко Аліна

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)

Додаток Б.

Заняття з формування екологічних понять у школярів з порушеннями інтелекту

Тема: «Ліс - багатоповерховий дім» (з використанням методу екологічних асоціацій)

Мета: продовжувати формувати знання дітей про ліс, розуміння значення взаємозв'язків усіх мешканців лісу між собою. Уточнити й розширити уявлення про ліс як багатоярусний «багатоповерховий дім», де всі рослини і тварини займають певну екологічну нішу і знаходяться в тісному взаємозв'язку, що допомагає їм жити.

Формувати відповідну лексику: закріплювати слова «ліс», «багатоповерховий дім», луки, водойма.

Розвивати допитливість, виховувати дбайливе ставлення до всіх елементів лісу, незалежно від їхньої привабливості.

Обладнання: плакат «ліс – багатоповерховий дім», текст казки Ю. Дмитрієва «Що таке ліс», фланелеграф, елементи для фланелеграфа (мешканці водойми, лісу, луків), лялька Незнайка, матеріали для аплікації, матеріали гри «Що в лісі росте, хто в лісі живе».

Методи і прийоми: наочні – показ моделі багатоповерхового будинку, показ ілюстрацій; словесні – розповідь, бесіда, вказівка, читання дитячої природознавчої літератури; ігрові – дидактична гра.

Попередня робота: читання казок про природу, бесіди з дітьми, екскурсія в ліс.

Хід заняття.

Вчитель: Діти, а ви знаєте, що люди називають ліс «багатоповерховим будинком». Хочете довідатись, чому ліс так називають? Для цього треба побувати в лісі й подивитись, чи є там поверхи. Але ліс від нашої школи дуже далеко, тому ми підемо до нього не по-справжньому, а як у казці.

Закрийте очі і скажіть разом зі мною: Здрастуй, ліс, милий друже, Ти казковий й дивний дуже! Про що шумиш ти листям? Зеленим своїм віттям. Відкрий таємниці твої, Ти ж бачиш: ми - свої.

Поки діти вимовляють слова, вмикаємо музику зі звуками лісу й виставляємо модель «багатоповерхового лісу».

Вчитель: «Відкрийте очі. Ми в лісі. Птахи співають, дерева листям шелестять. Діти, ми прийшли на гостини до лісу. Відтак, ким є людина в лісі?» (Гостем).

Вчитель звертає увагу дітей на модель: – Діти, подивіться, яке величезне дерево. Це дуб. Дуб – одне з найвищих дерево у карпатському лісі.

Які ще високі дерева ростуть у карпатському лісі?

Чи є в лісі невисокі дерева? Назвіть їх.

Між деревами ростуть чагарники. Які чагарники у карпатському лісі ви знаєте?

У лісі ростуть і низькорослі чагарники. Що ж росте під кущами? (відповіді дітей)

От і вийшов «багатоповерховий ліс»: високі дерева, невисокі дерева, чагарники, низькорослі чагарники, трава, мох.

У лісі живе багато різних тварин. Які поверхи вони займають?

Який звір найдужчий?

Який звір найбільш хижий і хитрий?

Який звір найбільш швидконогий?

Який поверх у лісі займають ці звірі?

Чому живуть вони на першому поверсі?

Які ще тварини живуть на першому поверсі?

Які тварини займають другий поверх лісу?

Хто ще живе на найвищих поверхах карпатського лісу?

Комахи живуть і у верхніх поверхах, де є листя. Дрібні птахи знають про це і тому теж живуть на верхніх поверхах у лісі. Тут для них

і дах, і їдальня. Чим харчуються ці птахи? Кому допомагають вони, знищуючи гусінь і короїдів? Вони допомагають деревам і тим самим захищають свій дім від руйнування. Ліс дійсно схожий на великий багатоповерховий дім. У ньому, як і у великому домі є підвал – під землею. У підвалах будинків – труби, у підвалі лісу – корені. І там, під землею теж живуть тварини. Під землею немає світла, тому зір цим жителям не дуже потрібний. Які це тварини? Учені говорять, що всі вони потрібні один одному. Чи правда це?

А людина потрібна лісу?

Чи може ліс прожити без людини?

А людина без лісу? А ще в лісі дуже добре гуляти, слухати спів птахів, там дуже гарно й можна відпочити душею.

Я говорила вам, як тільки ми прийшли в ліс, що ліс – це дім для рослин і тварин, а людина хто в лісі? (Гість). А що це означає? Правильно, коли ми приходимо в гості, ми шанобливо ставимось до господарів, спілкуємось з ними, не б'ємо посуд і не ламаємо меблі.

Так само й у лісі: якщо людина прийшла в гості, вона повинна відповідно поводитись, шанобливо ставитись до лісу. Що це значить? (відповіді дітей).

Вчитель: Діти, ми з вами читали дуже багато казок про ліс. Давайте зараз улаштуємо змагання. Хто назве якнайбільше казок про ліс і згадає авторів, що їх написали? За кожну правильну відповідь ви одержите фішку-ялинку. А виграє той, у кого більше за всіх ялинок. Але оскільки ми все ще знаходимось у лісі, пам'ятайте, що ліс не любить шуму й галасу, тому хто хоче щось сказати, піднімає руку.

Вчитель розповідає, що жив на світі художник, що малював дуже гарні картини, і одного разу з ним трапилась неймовірна подія. Його знайомий письменник Юрій Дмитрієв написав казку про це. Вчитель читає казку «Що таке ліс», після читання запитує:

Що хотів намалювати художник?

Що він намалював спочатку?

Яка картина вийшла? Чому картина пропала? Що потім вирішив намалювати художник?

Що трапилось далі? Яку картину врешті-решт написав художник? Чи вижила ця картина? Чому? Дидактична гра «Що в лісі росте і хто в лісі живе».

Дітей розподіляють на дві команди. Одна вибирає лісових тварин, інша – рослини. Називають, аргументують відповідь. Отже, якщо уявити, що ліс – це дім, у ньому можна побачити кілька поверхів рослин, на кожному з яких живуть мешканці-тварини. У лісі кілька поверхів рослин: високі дерева, дерева нижчі, чагарники і трави, гриби. Такими самими ярусами розподілені у ґрунті і корені рослин. Ярусність наземних частин рослин і їхніх коренів дозволяє краще використовувати сонячне світло й мінеральні запаси ґрунту.

Крім рослин у лісі живуть численні представники інших груп організмів. «Підвал» – це товща ґрунту, у ній живуть ті, хто пристосований до життя в землі. На «першому поверсі» живуть ті, хто пристосувався жити на поверхні ґрунту, знаходить тут їжу й будує дім. «Верхні поверхи» — для тих, хто повзає, скаче і лазить по гілках дерев. Вони до цього пристосовані, у кроні дерев знаходять для себе їжу й ховаються від ворогів.

Вчитель уточнює з дітьми, хто із тварин живе на кожному «поверсі», яку їжу їсть, де і як улаштовує своє житло. На всіх поверхах лісу й у ґрунті живуть тварини. Усі мешканці лісу залежать один від одного. Вони пристосовані до життя в лісі: легко пересуваються (у ґрунті, по землі, по деревах), знаходять різноманітну їжу, притулок, улаштовують місце для виведення малят (нору, гніздо, барліг).

Усі тварини пристосовані до сезонних змін погоди (наприклад, на зиму запасують корм, накопичують підшкірні запаси жиру, залягають у сплячку й ін.).

Вчитель: Отже, ліс – це спільний дім для рослин і тварин. У лісі багато дерев. Вони дають тінь, захищають чагарники, квіти, ґрунт від сильних дощів і вітрів, дають їжу тваринам.

Екологічний тренінг. Діти, спробуємо відчутти себе деревом? Я дерево. Мої корені глибоко вросли в землю, Мій стовбур, мої корені тягнуться до сонця. Усі ми – дерева в лісі. Нас багато, ми дружимо і нам добре. Лікті зігнули, руки струнули

- Вітер збиває з листя росу. Плавно руками ми вгору хитнули
- Птахи летять у літню пору. Як вони сядуть, дружно покажемо
- Гарно складемо крила назад. Потім про ліс дружно розкажемо
- Знаєм про нього багато порад.

Вчитель заохочує дітей, говорить, що вони дуже багато знають, вони – Знайки, але серед людей зустрічаються й Незнайки, як хлопчик з казки. І вихователь пропонує дітям створити колективну аплікацію, щоб будь-який Незнайка подивився на неї і запам'ятав, що таке ліс, що в лісі росте і хто в лісі живе.

Наприкінці заняття вчитель проводить аналіз дитячих робіт. Підводяться підсумки.

Вчитель: Діти, сьогодні ви зрозуміли, що ліс – це спільний дім для рослин і тварин, що в ньому знаходять їжу, місця для гнізд, нір. Ліс по-різному виглядає в різні пори року. Але він завжди гарний! Люди, захоплюючись красою природи, відображають її у віршах, казках, розповідях, піснях. А ми – у своїх аплікаціях.